

ANNA KROCHMAL

POLACY I POLSKIE DZIEDZICTWO KULTUROWE W KRAJACH EUROPY ZACHODNIEJ (cz. 7) Zbiory archiwalne w polskich instytucjach

Obecność Polaków w różnych krajach Europy Zachodniej sięga okresu średniowiecza. Stosunkowo niewielkie odległości dzielące ziemie polskie od poszczególnych państw europejskich lub też bezpośrednie sąsiedztwo z nimi sprzyjały utrzymywaniu kontaktów politycznych, gospodarczych, kulturalnych i naukowych.

Sredniowieczne uniwersytety włoskie, takie jak Bolonia, Padwa oraz Rzym przyciągały zarówno polskich studentów, jak też wybitnych uczonych, działaczy państwowych, poetów, pisarzy i malarzy.

Zacieśnianiu kontaktów politycznych sprzyjały związki dynastyczne z krajami europejskimi, jak np. dynastyczne powiązania Jagiellonów rządzących w państwie polsko-litewskim, jak też w Czechach i na Węgrzech, czy dynastii Wazów, władającej Rzeczpospolitą oraz Szwecją. Z kolei wybór Henryka Walezego na pierwszego króla elekcyjnego zacieśnił powiązania polsko-francuskie, zaś rządy w Polsce saskiej dynastii Wettynów w XVII w. zbliżyły do siebie Rzeczpospolitą i Saksonię.

Rozwijająca się na przestrzeni kilku wieków współpraca Polski z państwami Europy prowadziła do powstawania pierwszych kolonii i skupisk polskich poza granicami kraju, jednak najważniejsze znaczenie dla ukształtowania się działających do dziś ośrodków polskiej diaspory miały wydarzenia po rozbiorach państwa polskiego. Najstarsze oraz najważniejsze dla kultury polskiej centra emigracyjne funkcjonujące do dziś ukształtowały się na terenie czterech krajów europejskich: Francji, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii oraz Włoch. Mniejsze lub większe wspólnoty polskie funkcjonowały i nadal prowadzą działalność w innych państwach europejskich, m.in. w Belgii, Danii, Holandii, Niemczech, Szwecji, na Węgrzech. Efektem obecności polskich emigrantów w niemal każdym kraju Europy było two-

Ekspozycja w muzeum w Rapperswilu

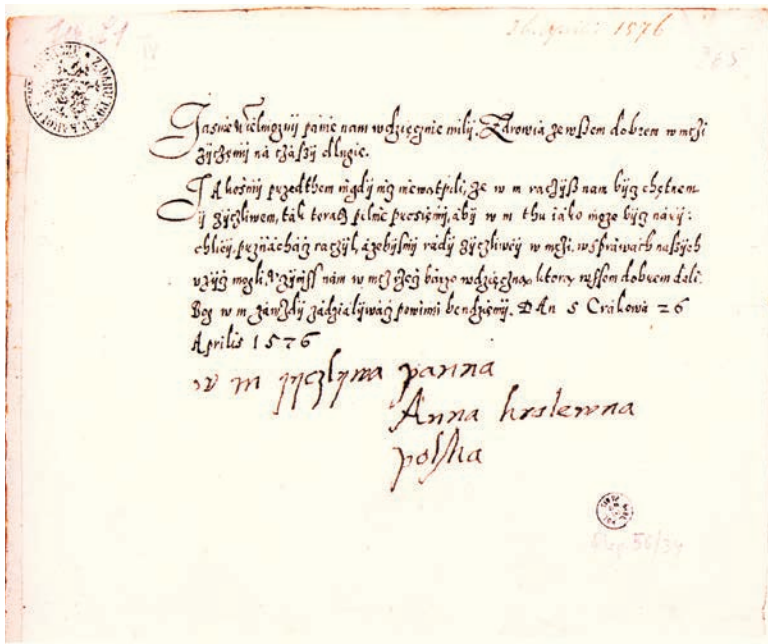
zenie instytucji polskich, w tym także kulturalnych, które niezależnie od nazwy i charakteru gromadziły wszelkiego rodzaju pamiątki polskie. Zachowane do dziś zbiory to zarówno księgozbiory, jak też muzealia oraz materiały archiwalne. Te ostatnie stanowią bezcenne uzupełnienie narodowego zasobu archiwalnego w kraju, a w wielu wypadkach jedyną i niepowtarzalną dokumentację ważnych dla Polaków wydarzeń.

Instytucje polskie we Francji

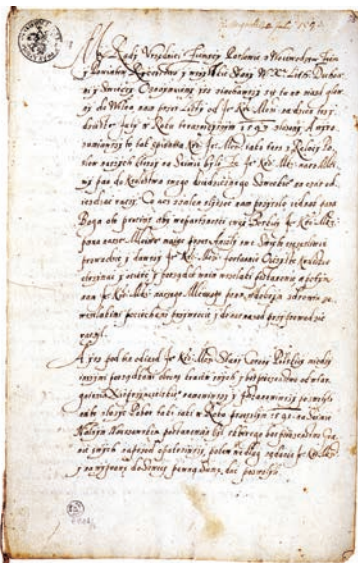
Francja stała się krajem osiedlenia większości osób z tzw. Wielkiej Emigracji po powstaniu listopadowym. W marcu 1831 r. władze francuskie zadeklarowały

gotowość udzielenia schronienia polskim uchodźcom politycznym. W wyniku tego do końca lat 30. XIX w. do Francji przybyło prawie 6 tys. emigrantów polskich, w większości wojskowych. Obok nich przybyli też przedstawiciele ówczesnej inteligencji polskiej, politycy, profesoria uniwersytetów i nauczyciele, studenci, duchowni, artyści i literaci.

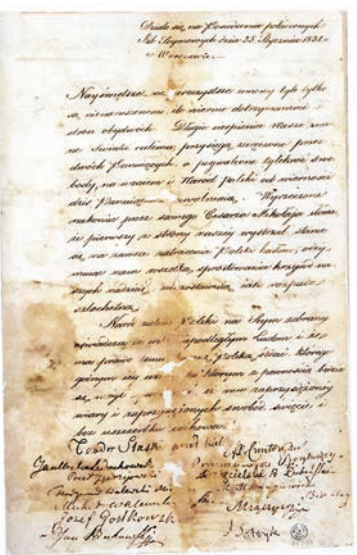
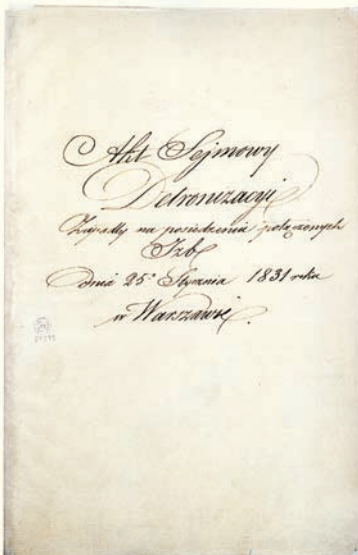
To w ich środowisku zrodził się pomysł powołania do życia Towarzystwa Literackiego, a następnie polskiej biblioteki, która pomagała polskim uchodźcom, zamierzającym studiować na francuskich uczelniach. W ten sposób powołano do życia w połowie lat 30. XIX w. najstarszą obecnie instytucję tego typu poza krajem – Bibliotekę Polską w Paryżu. W 1846 r.

List Anny Jagiellonki do Jana Chodkiewicza, 1576 r. Biblioteka Polska w Paryżu

Uchwały Zjazdu Głównego Stanów Litewskich w Wilnie w 1593 r. Dokument w jęz. polskim. Biblioteka Polska w Paryżu

Akt sejmowy detronizacji cara Aleksandra I jako króla Polski, 1831 r. Biblioteka Polska w Paryżu

pojawił się projekt utworzenia przy niej tajnego archiwum, w którym gromadzono by zbiory rękopiśmienne. Dzięki temu Biblioteka przechowuje obecnie, poza ogromnym księgozbiorem oraz muzealiami, znaczące zasoby archiwalne. Składają się na nie materiały obejmujące dokumenty królewskie, archiwa rodzinne (m.in. Czartoryskich, Gałęzowskich, Gierszyńskich), spuścizny po osobach prywatnych, archiwa emigracyjnych instytucji i organizacji polskich, jak też zbiory fotograficzne, graficzne oraz kartograficzne. Placówka ta współpracuje od lat z wieloma instytucjami i badaczami z kraju, w ostatnich latach podejmowane są też większe projekty, mające na celu opracowanie i zabezpieczenie bogatych zbiorów tej instytucji. W 2007 r. Biblioteka podjęła współpracę z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych w dziedzinie konserwacji archiwaliów. W ramach tych działań oraz dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego sprowadzono do kraju akta Izby Obrachunkowej Powstania Styczniowego, które poddano niezbędnym zabiegom konserwatorskim, a następnie zdigitalizowano. Materiały te stanowią bezcenne uzupełnienie dokumentów z okresu powstania styczniowego, przechowywanych w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie i dotychczas były niemal nieznanym szerszemu gronu historyków w kraju.

Jedną z najstarszych instytucji polskich we Francji jest też Polska Misja Katolicka, utworzona w 1836 r. z inicjatywy trzech księży: Piotra Semenki, Hieronima Kajsiewicza oraz Aleksandra Jelowickiego. Miała ona na celu organizowanie opieki duszpasterskiej dla polskich emigrantów, wspieranie materialne najuboższych oraz udzielanie pomocy w edukacji. Działająca do dnia dzisiejszego Misja zgromadziła wiele cennych materiałów archiwalnych, jednak ich najstarsza część sprzed 1945 r. została wywieziona przez Niemców w latach wojny. Zbiory powojenne obejmują zarówno dokumentację wytworzoną w toku działalności Polskiej Misji Katolickiej, jak też materiały organizacji polskich, dokumentujące życie francuskiej Polonii.

Unikalny charakter wśród instytucji polskich na terenie Francji ma muzeum będące w posiadaniu rodziny Reyów, a mieszczące się w średniowiecznym zamku Montresor, niedaleko Tours. Posiadłość ta, zniszczona w czasie rewolucji francuskiej i wystawiona na licytację, została zakupiona w 1849 r. przez polskiego emigranta, hr. Ksawerego Branickiego, który

Dyplom Alfonsa Bronarskiego ze zbiorów Polskiej Misji Katolickiej w Marly

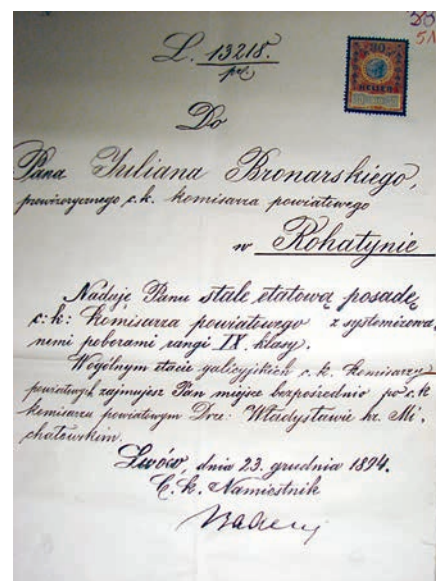
pochodzące z XIX w. Na jej zasób archiwalny składają się spuścizny działaczy polskich na emigracji, w tym Archiwum Rodziny Bronarskich, akta polskich organizacji w Szwajcarii (np. Związku Organizacji Polskich w Szwajcarii, Polskiego Katolickiego Stowarzyszenia Uniwersyteckiego „Veritas”, Stowarzyszenia Polaków w Genewie „Polonia”, Szwajcarskiej Sekcji Polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, Koła Polskiego w St. Gallen, Koła Żołnierzy 2. DSP Szwajcaria), fotografie.

Ze Szwajcarią wiążą się też losy dwóch wybitnych postaci w historii Polski, które doczekały się utworzenia odrębnych placówek im poświęconych. Pierwszą z nich jest Muzeum Kościuszki w Solurze (Solothurn). W miasteczku tym Kościuszko spędził dwa ostatnie lata życia (1815-1817). Z inicjatywy starosty w Solothurn założono w latach 60. XIX w. Stowarzyszenie Kościuszki, które skupiało Polaków z całej Szwajcarii, zaś w okresie międzywojennym zagospodarowano pomieszczenia kamienicy, w której mieszkał Kościuszko i odremontowano pokój, w którym zmarł. W 1936 r. z udziałem polskiego ministra spraw zagranicznych Józefa Becka dokonano uroczystego otwarcia muzeum. Archiwalia zgromadzone w muzeum wiążą się ściśle z postacią Naczelnika, a do najcenniejszych należą

listy do Kościuszki od dzieci Zeltnera, właściciela kamienicy, tzw. solurskie testamenty Kościuszki z 1816 i 1817 r. oraz księgi pamiątkowe weteranów dwóch powstań narodowych, założone w 1832 i 1865 r.

Na początku lat 90. XX w. staraniem działaczy Towarzystwa im. Ignacego Jana Paderewskiego utworzono w Morges muzeum Ignacego Jana Paderewskiego. Na zbiory archiwalne składają się w znacznej mierze kopie dokumentów, choć jest też grupa materiałów oryginalnych. Pod względem tematycznym obejmują one korespondencję Paderewskiego, materiały z jego działalności artystycznej oraz politycznej (pisma i przemówienia), a także zbiory fotografii, kart pocztowych, znaczków pocztowych, afiszy i druków ulotnych oraz nagrań płytowych.

W ostatnich latach z inicjatywy Polonii szwajcarskiej powstały kolejne placówki gromadzące materiały związane z Polską i Polakami. Fundacja „Archivum Helveto-Polonicum”, założona w 1997 r. przez Jacka Sygnarskiego, gromadzi przede wszystkim spuścizny po osobach prywatnych, działaczach Polonii szwajcarskiej (m.in. materiały po Józefie Marii Bocheńskim, Zygmuncie Estreicherze, Janie Modzelewskim, Henryku Opieńskim) oraz akta polskich organizacji studenckich, charytatywnych, kombatan-

Archiwum Bronarskiego ze zbiorów PMK

Rapperswil, fragment ekspozycji

kich. Podobny charakter ma Polskie Muzeum Historyczne w Muri, założone przez Zygmunta Stankiewicza, a uroczystie otwarte w 1984 r. Placówka ta gromadzi polonica, zaś w grupie archiwaliów przede wszystkim dokumenty związane z internowanymi żołnierzami polskimi i materiały związane z osobą założyciela ■.